ANTİK SMYRNA'NIN GÜNEYİNDEKİ SAVUNMA YAPILARI ÜZERİNE MİMARİ BELGELEME ÇALIŞMASI

ARCHITECTURAL DOCUMENTATION OF DEFENSE BUILDINGS IN THE SOUTHERN CHORA OF ANCIENT SMYRNA

Makale Bilgisi | **Article Info**

Başvuru: 18 Mart 2019 | Received: March 18, 2019
Hakem Değerlendirmesi: 27 Mart 2019 | Peer Review: March 27, 2019
Kabul: 22 Kasım 2019 | Accepted: November 22, 2019

DOI : 10.22520/tubaked.2019.20.007

Ali Kazım ÖZ *

ÖZET

2016-2018 yılları arasında İzmir'in güneyinde gerçekleştirilen mimari tespit çalışmaları kapsamında, çok sayıda antik yapıya ait kalıntılara rastlanmıştır. Rölöve çizimleriyle tespiti ve tescili yapılan bu anıtların arasında en önemli bölümü savunma yapıları oluşturmaktadır. Antik Smyrna kentinin güney savunma hattını oluşturan ve komşu kentlerle olan ilişkisini güçlendiren bu yapılar küçük bir kale veya karakol formundadır. Dönemin siyasal ve toplumsal olaylarına paralel olarak, çoğunlukla Arkaik Dönem'de yerleşilen stratejik noktalar, Geç Klasik ve Helenistik dönemlerde yeniden kullanılmışlardır. Bu nedenle antik kentin güneyinde Buca ve Gaziemir ilçe sınırları içinde kalan altı adet kale yapısı makale konusu olarak seçilmiştir. Yerinde incelemeler sonucu elde edilen arkeolojik veriler sayesinde, antik Smyrna çevresinin tarihi ve toplumsal gelişimi hakkındaki bilgilerin güncellenmesi sağlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Smyrna, kale, yüzey araştırması, mimari, belgeleme.

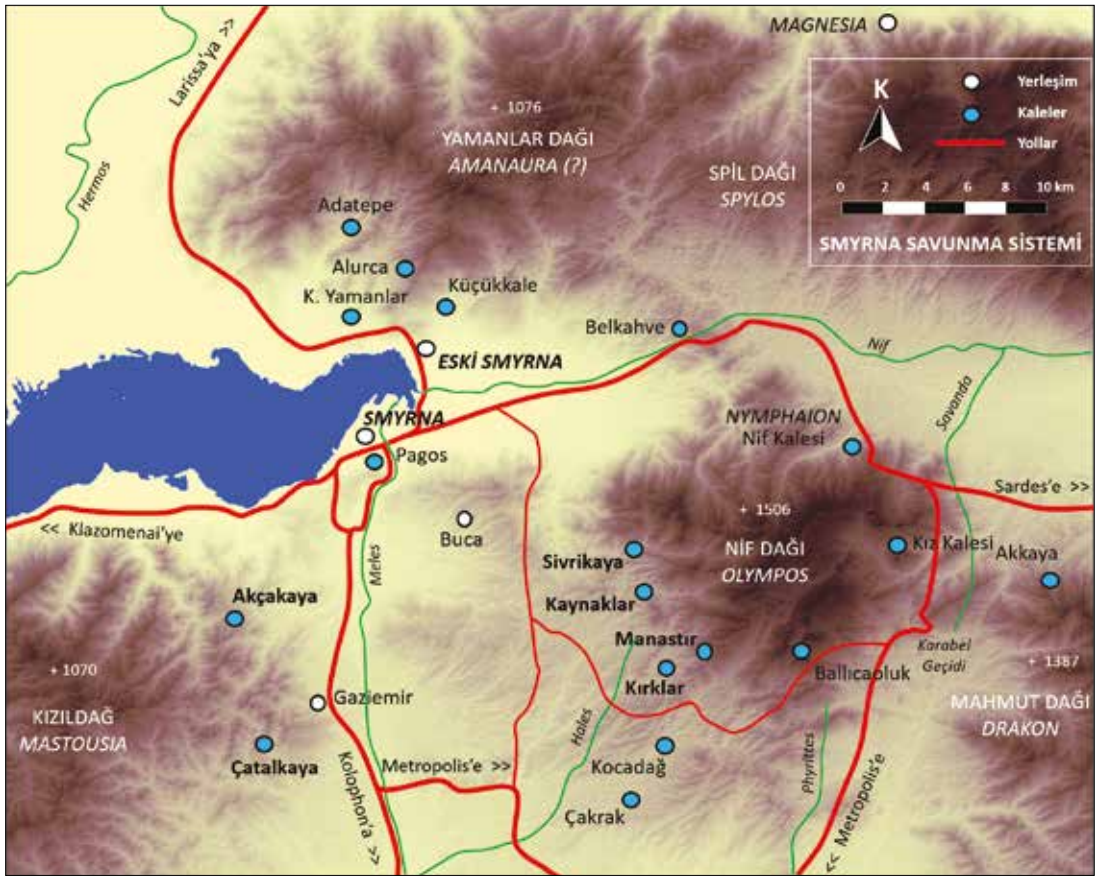
* Doç. Dr. Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Tınaztepe Kampüsü, Buca – İzmir, e-posta: ali.oz@deu.edu.tr. ORCID: 0000-0002-3005-323X

DOI: 10.22520/tubaked.2019.20.007

ABSTRACT

Many remains of ancient buildings have been found in the south of Izmir, as a result of the architectural survey between the years of 2016-2018. The most important parts among the monuments which were identified and recorded by drawings are the defensive structures. These structures were built in the form of a small fortress or a garrison in order to constitute the southern defensive line of Smyrna and strengthen its relationship with neighboring cities. The strategic points which are mostly settled in the Archaic Period, were reused in the Late Classical and Hellenistic periods in parallel with the political and social events. For this reason, the six fortresses within the boundaries of Buca and Gaziemir district in the south of the ancient city were chosen as the subject of this article. The archaeological data obtained from in-situ examinations provided an update on the historical and social development of the ancient Smyrna's chora.

Keywords: Smyrna, fortress, survey, architecture, documentation.

Şekil 1: Smyrna çevresindeki antik dönem kaleleri / *Ancient fortresses in Smyrna's chora.*

GİRİŞ

Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından sağlanan izin ile Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca ve Gaziemir belediyelerinin desteği sayesinde, İzmir kent merkezinin güneyinde arkeolojik kalıntı ve mimari tespit çalışmaları yapılmıştır. Çalışmalar kapsamında toplam 32 farklı alanda inceleme yapılmış ve yerleşim izlerinin yanı sıra kaleler, camiler, kiliseler, su yapıları, mezarlıklar ve kaya sığınakları tespit edilmiştir. Bu kalıntılar; yerleşim ve sivil mimari örnekleri, mezarlar ve dini yapılar, savunma sistemleri ve kaleler, su yolları ve yapıları olmak üzere dört farklı grupta toplanmıştır. Bu gruplar arasında en yoğun buluntuya ve en iyi korunmuş mimari özelliklere sahip olan savunma yapıları, makale konusu olarak seçilmiştir.

MÖ 11. yüzyılda Aioller tarafından kurulduğu bilinen Smyrna antik kenti, Bayraklı Tepekule'de yer almasına rağmen, çevresinde ana kenti besleyen verimli ovalara ve küçük yerleşimlere sahipti (Cadoux 1938: 61; Akurgal 1997: 14). Fakat görkemli Smyrna kentinin önemini kaybetmesine neden olan en önemli olay MÖ 7. ve 6. yüzyıllardaki Lydia Krallığı'nın baskısıdır. Kral Gyges (MÖ 689-652) tarafından başlayan saldırılar, ancak Alyattes Dönemi'nde (MÖ 605-560) karşılığını bulmuş ve Smyrna kenti ele geçirilmiştir (Herodotos I.16). MÖ 546 yılında bütün Lydia Krallığı ile birlikte Smyrna da Persler'in eline geçmiş (Herodotos I.84), önemi günden güne azalarak Büyük İskender'in fethine (MÖ 334) kadar "köy statüsünde" kalmıştır (Strabon XIV.37). İskender'den sonra Apameia Barışı'na (MÖ 188) kadar bölgedeki siyasi karışıklıklar devam etmiştir. Yeni kurulan Helenistik kentin korunması için; bu dönemde ya mevcut kaleler yeniden imar edilmiş ya da çevredeki stratejik noktalara yeni bir savunma sistemi kurulmuştur.

Dolayısıyla, makale konusu olarak seçilen savunma yapıları, kenti derinden etkileyen bu olaylarla ilişkisi kurularak ve yerinde tespit edilen arkeolojik buluntuların da desteklediği gibi genel olarak MÖ 6. ve 3. yüzyıllar arasına tarihlendirilmiştir. Genellikle Helenistik Dönem'le özdeşleşen düzenli savunma hattı kavramı, kentin çevresiyle birlikte bütünlüğün sağlanması ve sınırların gözetilmesi bağlamında Arkaik Dönem'e kadar götürülebilir (Koparal 2012: 140). Fakat Smyrna özelinde, Arkaik Dönem'de sadece ulaşım aksları çevresinde tahkimat yapılırken, Helenistik Dönem'le birlikte bölgesel savunmaya yönelik sistematik çalışmalar yapıldığı anlaşılmaktadır.

DOI: 10.22520/tubaked.2019.20.007

SMYRNA SAVUNMA SİSTEMİ

Ekonomisi tarıma ve ticarete dayalı bir Helen kenti (polis) için çevresinde kırsal yerleşimlerin ve onları koruyacak bir savunma sisteminin olması kaçınılmazdı. Khora olarak adlandırılan bu bölgede; küçük ölçekte yerleşimler, çiftlikler, su kaynakları, kutsal alanlar, mezarlıklar, kaleler ve garnizonlar bulunmaktaydı. A. Akarca'ya (1987: 118) göre; bir kentin güvenliği üç aşamada sağlanmaktaydı; bölgesel koruma, kent surları ve Akropol… İzmir çukurunu çevreleyen Nif Dağı, Kızıldağ ve Yamanlar Dağı'nın eteklerinde yer alan Belkahve (Ramsay 1880: 63), Akçakaya (Weber 1885: 213) ve Adatepe (Bean ve Duyuran 1947: 128) gibi kaleler sayesinde antik kentin bölgesel savunması gerçekleşmekteydi. MÖ 4. yüzyılda yapıldığı belirlenen bu kalelerin, yeni kurulan Helenistik Smyrna kentinin ana savunma hattını oluşturdukları düşünülmektedir (Akurgal 1946: 71). Bunların yanı sıra çok sayıda garnizon, karakol ve gözetleme kulesi de bölgesel savunmaya hizmet etmekteydi (Şek. 1).

Günümüzde İzmir kent merkezinin güneyinde, doğuda Nif Dağı (Olympos) ve batıda ise Kızıldağ (Mastousia) tarafından çevrelenen Gaziemir Ovası ve Buca Platosu, tarihöncesi dönemlerden beri kentin en önemli ulaşım ve tarım bölgesini oluşturmaktadır. Yaklaşık 15 km genişliğindeki bölgenin korunması için savunma sisteminin ve yol ağının güçlü olması gerekmektedir. İzmir'e güneyden yaklaşan ulaşım yolları; batıda Yeşildere (Meles) Vadisi ve doğuda Arapdere Vadisi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Buca'nın doğusunda Tahtalı Dağı'nın eteklerinde yer alan savunma yapıları, antik Smyrna kentine Arapdere Vadisi'nden gelecek tehlikelere karşı inşa edilmiştir. Gaziemir'in batısındaki savunma sistemi ise, Yeşildere aksını korumak için yapılmış olmalıdır.

Boyut olarak, bir kaleden çok karakol veya gözetleme kulesi ölçülerindeki bu savunma sistemi Buca ilçe sınırları içinde 15 km kadar izlenebilmektedir. Kuzeyde Sivrikaya Kalesi'nden güneydeki Çakrak Kalesi'ne (Doğer ve Gezgin 1998: 16) kadar her iki-üç kilometrede bir kurulmuş altı adet kale/garnizon tespit edilmiştir. Deniz seviyesinden 400-500 m yükseklikteki tepelerde yer alan kaleler arasındaki uzaklık, antik dönemde kırsal yerleşimlerin tampon bölgesi (buffer zone) ve savunma yapıları arasında iletişim kurulabilmesi için yeterli bir mesafedir[1]. Ayrıca Kızıldağ'ın Gaziemir Ovası'na bakan yüzünde iki büyük kale yapısı daha tespit edilmiştir. Böylece Smyrna antik kentinin güneyinde yer alan kırsal ve tarımsal hinterlandının korunmasına yönelik savunma sisteminin ana hatları ortaya çıkmıştır (Şek. 2).

[1] Bintliff (1999: 18) tarafından antik Boeotia bölgesinde yapılan çalışmalarda, küçük yerleşimlerin (*demes* veya *protopoleis*) 2,5 km çaplı bir alanda yer aldığı sonucu ortaya çıkmıştır. Benzer çalışma Hill (2017: 98) tarafından Ionia bölgesi için yapılmış ve benzer sonuçlar elde edilmiştir.

Sivrikaya Kalesi

Bölgenin ve Smyrna kentinin güvenliğini sağlayan savunma yapıları için, öncelikle yerleşim merkezlerinin çevresinde araştırmalar yapılmıştır. Sonuç olarak genellikle kırsal yerleşimlerin yakınında bir kale, garnizon veya gözetleme kulesine rastlanmıştır. Bu amaçla, Buca ilçesine bağlı Kaynaklar ile Gökdere köyü arasında yapılan araştırmalarda, +373 m rakımlı Sivrikaya'da Geç Klasik/Helenistik Dönem'e tarihlenen kale kalıntıları tespit edilmiştir (Şek. 3, Foto. 1). Bölge, İzmir 1 Numaralı Koruma Kurulu tarafından 17.12.1998 tarih ve 7688 sayılı kararla 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak tescil edilmesine rağmen kale hakkında ayrıntılı bilgi yoktur[2]. Yerel kireçtaşı bloklarla inşa edilen kale duvarlarının yüksekliği yer yer 1,70 metreye kadar ulaşmaktadır. Atkılı isodomos görünümünde inşa edilen sur duvarlarının genişliği ortalama 1,60 metredir (Foto. 2). Eğim çizgilerini takip eden ve kayalık kısımlarda inşasına gerek duyulmayan duvarlar yaklaşık 130 m kadar takip edilebilmektedir.

Yüzeyde çok yoğun ele geçen Helenistik Dönem seramiği nedeniyle kalenin uzun bir süre kullanımda olduğu tahmin edilmektedir (Şek. 4). Özellikle MÖ 2. yüzyıla tarihlenen Batı Yamacı, Gri-Siyah ve günlük kullanım seramik örnekleri yüzeyde tespit edilmiştir. Batı Yamacı seramikleri arasında MÖ 150'den sonra modası geçmiş olan S formlu ve sarmaşık motifli Kantharos parçaları dikkati çekmektedir (Gassner 1997: 60). Arkeolojik buluntuların da yardımıyla, Sivrikaya Kalesi'nin Kaynaklar Kalesi ile birlikte, Helenistik Dönem imar programı dâhilinde, kent kırsalının savunması amacıyla inşa edildiği düşünülmektedir.

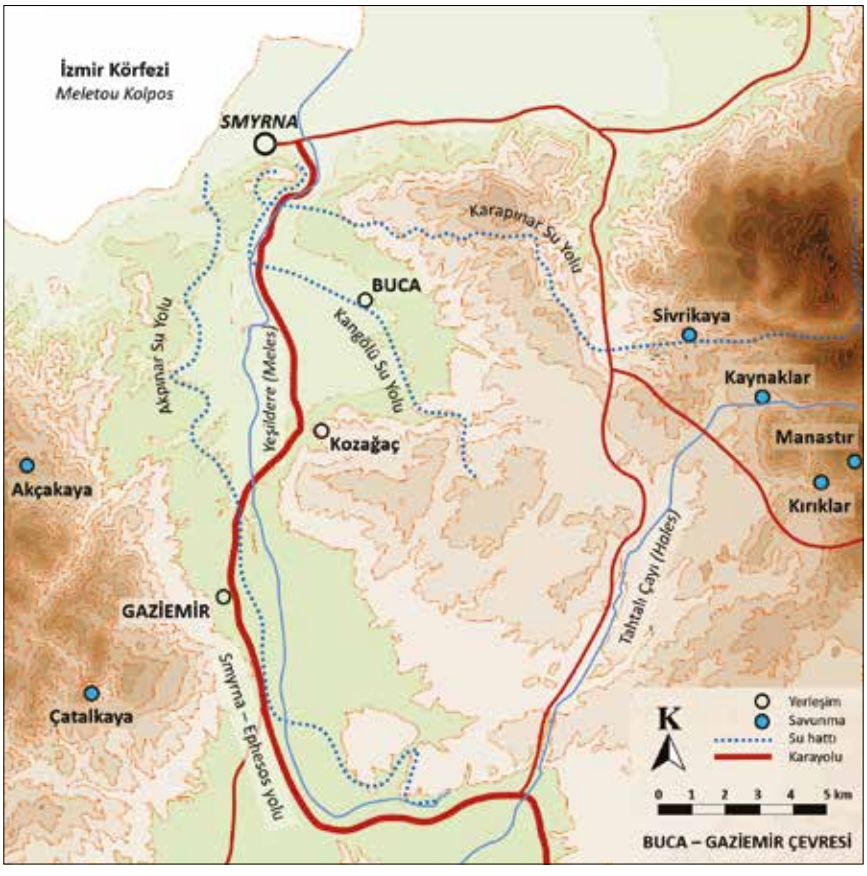
Kaynaklar Kalesi

Kaynaklar köyünün doğusunda +530 m rakımlı tepede, Geç Klasik - Erken Helenistik Dönem'e tarihlenen sur duvarları tespit edilmiştir[3] (Şek. 5, Foto. 3). Kale, ilk kez E. Doğer ve İ. Gezgin tarafından keşfedilmesine ve 1998 yılında 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak tescil edilmesine rağmen araştırmalar sınırlı sayıda kalmıştır[4]. Tepenin en üst noktasında yer alan yaklaşık 33 x 35 m boyutlarındaki

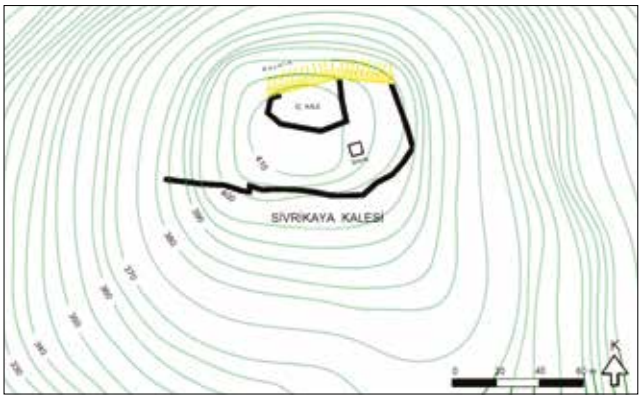
[2] İlk olarak Weber (1892: Pl.18) tarafından bir haritada gösterilmiştir. Sonradan Doğer ve Gezgin (1998: 17) tarafından dönemi ve buluntuları hakkında bilgiler verilmiştir.

[3] Düzgün bloklarla isodomos tekniğinde inşa edilen sur duvarları, Geç Klasik Dönem'den başlayarak Hellenistik Dönem ortalarına kadar çevredeki birçok savunma yapısında görülmektedir; Büyükkale, Arıtaşı, Alıcı, Doyranlı, Kızılcaavlu vd. (Meriç 2009: 75-81, Abb. 79).

[4] Doğer ve Gezgin (1998: 17) kale hakkında kısa bir bilgi verdikten sonra seramik buluntular yardımıyla MÖ 4. yüzyıla tarihlemektedir. Tulunay (2006: 191, Res.5) ise; kalenin mimari özellikleri ve seramik buluntuları nedeniyle Helenistik Dönem'e ait olabileceğinden bahseder.

Şekil 2: Buca ve Gaziemir çevresindeki savunma yapıları / *Defensive buildings in Buca and Gaziemir.*

Şekil 3: Sivrikaya Kalesi / *Sivrikaya Fortress*.

Fotoğraf 2: Sivrikaya Kalesi sur duvarı / *Walls of Sivrikaya Fortress*

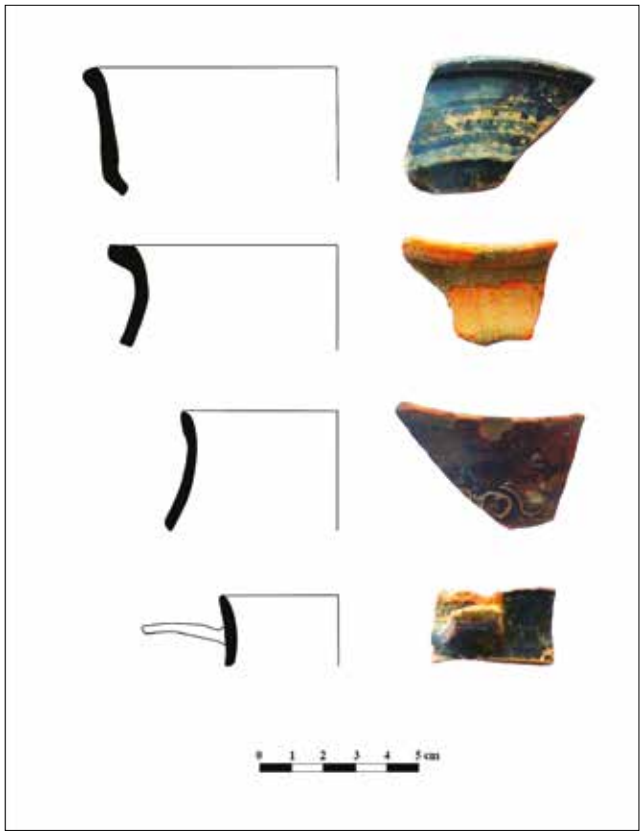
Fotoğraf 1: Sivrikaya Kalesi / *Sivrikaya Fortress*

iç kalenin doğu ve batı kısımlarına eklenen duvarlarla, ikinci bir savunma hattı oluşturulduğu görülmektedir. İç kale duvarlarının en sağlam kısmı 1,56 m seviyesine kadar korunmuştur ve 39 cm yüksekliğindeki bloklarla isodomos tipi duvar örgüsüne sahiptir (Foto. 4). Bu duvarın en üst bloğunda yer alan izler ve delikler sayesinde, bu bloğun kapı eşik taşı olarak kullanıldığı düşünülmektedir (Şek. 6). Yaklaşık 43 x 94 m boyutlarındaki kale üzerinde bazı kule izlerine de rastlanmıştır. Özellikle doğuya bakan surlardan dışarı çıkan 5,93 x 8,80 m boyutlarındaki dörtgen planlı kule açıkça görülebilmektedir. Kalenin güneydoğu ve kuzeybatı köşelerinde kayalık uçurumlar bulunduğu

DOI: 10.22520/tubaked.2019.20.007

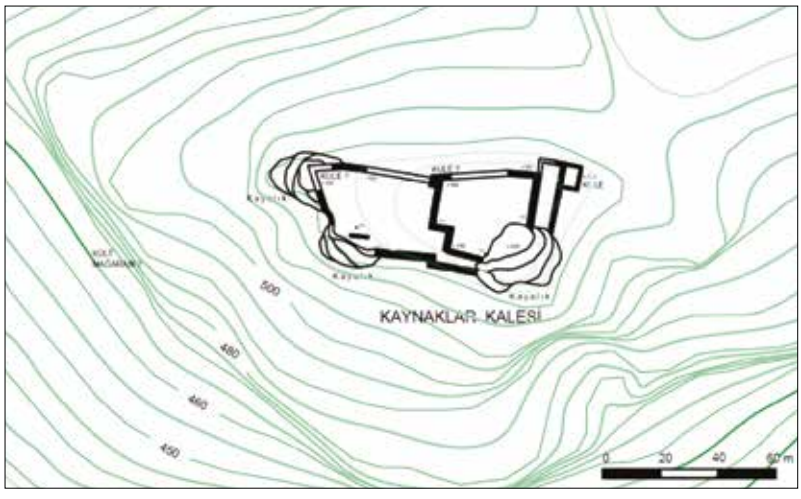
için sur yapılmasına gerek kalmamıştır. Surların kayalık alan ile birleştiği noktalarda, duvar bloklarının anakaya üzerindeki izleri yaklaşık 4,10 m yüksekliğe kadar takip edilebilmektedir.

Kaynaklar Kalesi, mimari yapım özellikleri ve buluntular açısından Nif Dağı'nın batısında aynı döneme tarihlenen Ballıcaoluk Kalesi ile büyük benzerlik göstermektedir[5]. Helenistik Dönem'e tarihlenen bu iki kale, bölgedeki ana ulaşım yollarına alternatif yaratan Buca-Karabel hattını korumak amacıyla inşa edilmiştir. Antik Dönem'de hem ticaret hem de savunma amacıyla kullanılan Ephesos-Smyrna ve Ephesos-Sardes anayolları arasında bağlantıyı sağlayan bu ara yol, uzun bir dönem boyunca kullanılmış olmalıdır. Çünkü aynı yolun çevresinde Arkaik Dönem'den itibaren kullanılan Kırklar ve Manastır kaleleri de bulunmaktadır. Ayrıca Bizans Dönemi'nde bölgenin yerleşim yoğunluğunu gösteren Kırklar Manastırı (Öz 2019: 52) ve Başpınar Manastırı (Tulunay 2011: 411) da aynı güzergâh üzerinde yer almaktadır.

Şekil 4: Sivrikaya Kalesi seramik buluntuları / *Ceramic findings of Sivrikaya Fortress*

Kaynaklar Kalesi sadece üzerindeki kale yapısı ile değil batı yamacındaki kutsal mekânlarla da dikkati çekmektedir. Buradaki iki niş ile bir kaya sığınağının kült işlevi için kullanıldığı düşünülmektedir. Anakayaya oyulan nişlerin boyutları aynı olup ortalama 2,40 x 1,10 m genişlikte ve 1,40 m yüksekliktedir. Manisa ili, Akpınar köyü yakınlarında benzer bir kale ve mağara oluşumu ile birlikte Pelops'un Tahtı olarak adlandırılan bir niş bulunmaktadır[6]. Nişlerin dışında, Kaynaklar Kalesi'nin yaklaşık 50 m altındaki kaya sığınağı, özellikle işlenmiş kısımları ve ele geçen seramik buluntuları açısından ilgi çekicidir. 4,40 m genişliğindeki açıklığın önünde basamaklar, içinde ve çevresinde kült nişleri bulunmaktadır (Foto. 5). Benzer kült mağaraları Ana Tanrıça inancının en önemli delili olarak İzmir'in birçok yerinde tespit edilmiştir[7]. Kale içindeki buluntulardan daha yoğun seramik malzeme veren mağaradaki örnekler; Helenistik Dönem'den Bizans Dönemi'ne kadar çeşitlilik göstermektedir. Fakat kalenin güney eteklerinde yoğun olarak ele geçen seramik buluntular yardımıyla, yerleşimin tarihini Geç Geometrik Dönem'e (MÖ 8. yüzyılın ikinci yarısı) kadar geri çekmek mümkün görünmektedir. Kaynaklar Kalesi'nde tespit edilen az sayıda seramik parçası, İzmir bölgesine özgü Doğu Yunan Üslubu[8] örneklerindendir[9] (Foto. 6).

Şekil 5: Kaynaklar Kalesi planı / *Plan of Kaynaklar Fortress.*

[5] Meriç (1988: 207) ve Tulunay (2012: 87) tarafından Ballıcaoluk olarak adlandırılan bu kale, Doğer ve Gezgin'in (1998: 14) yayınında Kız Kalesi olarak geçmektedir. Fakat asıl Kız Kalesi daha kuzeyde Nazarköy yakınlarındaki Savanda kalesi olabilir (Tulunay 2006: 191).

[6] "*Pelops'un Tahtı, Sipylos'ta Meter Plastene Kutsal Alanı'nın tepesindedir*." (Pausanias 5.13.7; Bean 1995: 42, Res.8).

[7] Bergama'daki Kaplankaya (Radt 2002: 242) başta olmak üzere Torbalı, Uyuzdere (Meriç 2003: 18), Menderes, Demirli (Atalay 1987: 297) ve Urla, Söğüt (Uhri ve Öz 2008: 295) kutsal alanları literatüre geçmiş örneklerdir.

[8] East Greek Pottery (Coldstream 2008: Lev.61b-d).

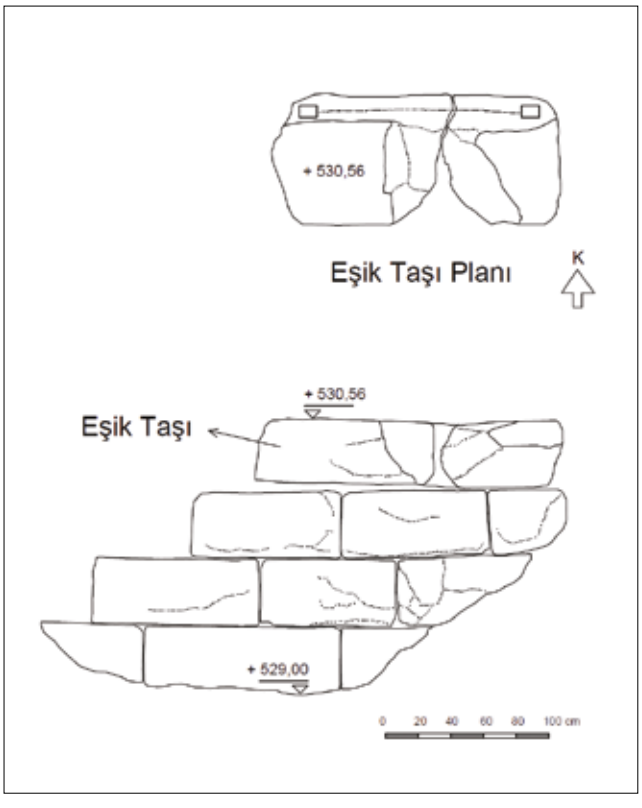
[9] Eski Smyrna (Cook ve Dupont 2003: 18, Fig.5.6; Akurgal 1997: 22, 30, Lev.24b, 25a), Klazomenai (Ersoy 2004: 50, Fig.6) ve Teos'ta (Özkan 2009: 65-67, Kat.2.15) benzer seramik örnekleri bulunmuştur.

Fotoğraf 3: Kaynaklar Kalesi / *Kaynaklar Fortress*.

Fotoğraf 4: Kaynaklar Kalesi sur duvarı / *Wall of Kaynaklar Fortress.*

Şekil 6: Kaynaklar Kalesi sur duvarı / *Wall of Kaynaklar Fortress.*

Fotoğraf 5: Kaynaklar Kalesi kutsal alanı / *Sanctuary of Kaynaklar Fortress.*

Fotoğraf 6: Kaynaklar Kalesi Geç Geometrik Dönem Seramikleri / *Late Geometric Pottery of Kaynaklar Fortress.*

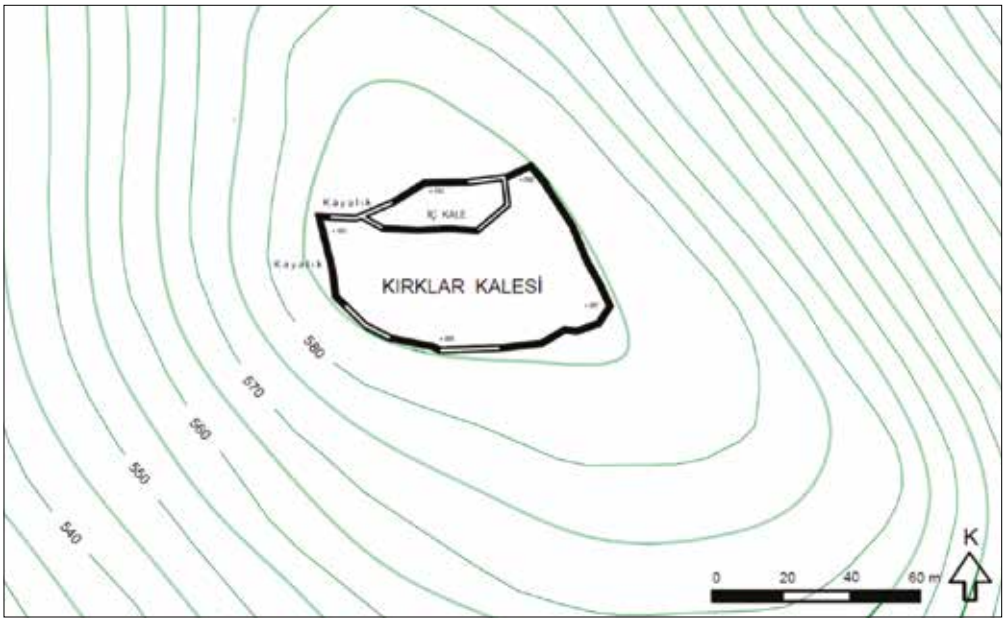
Kırklar Kalesi

Kırklar ya da Kırıklar olarak anılan köyün kuzeyinde +593 m rakımlı tepenin üzerinde, yaklaşık 53 x 84 m ölçülerinde bir kale kalıntısı tespit edilmiştir (Şek. 7, Foto. 7). Daha önce köylüler tarafından bilinmesine ve bazı kaynaklarda[10] bahsedilmesine rağmen tescili yapılmamış ve mimari planı ortaya konmamıştır. Arkeolojik Sit Alanı olarak tescil edilmesi amacıyla yapı üzerinde ayrıntılı olarak mimari ve arkeolojik belgeleme çalışmaları yapılmıştır. Topografik eğrileri izleyerek tepenin etrafını saran kale dairesel planlıdır ve dönemsel özelliklere uygun olarak bir iç kaleye sahiptir. İki sıra sur duvarı bulunan iç kaleli örneklere yaklaşık 30 km güneyde, Torbalı yakınlarındaki bazı yapılarda da rastlanmaktadır[11]. Kuru duvar tekniğiyle dairesel formda inşa edilen benzer kaleler; R. Meriç (2009: 33, 54) tarafından, buluntular yardımıyla

[10] Doğer ve Gezgin (1998: 16) Kaletepe olarak adlandırılan alanda birbirine yakın iki kale bulunduğundan, seramik buluntunun çok az olduğundan ve daha önce literatürde rastlanmadığından bahsetmektedir.

[11] Metropolis antik kentinin batısındaki Karataş Kalesi (Aybek vd. 2009: 31), Altepe (Meriç 2009: 33) ve Sağlıküstü Kalesi (Meriç 2003: 37) benzer duvar tekniği göstermekle birlikte birer iç kaleye de sahiptir.

DOI: 10.22520/tubaked.2019.20.007

Şekil 7: Kırklar Kalesi planı / *Plan of Kırklar Fortress.*

Geometrik Dönem'e tarihlenmiş ve kuşatma duvarlı Leleg kalesi (Lelegische Ringwall) olarak adlandırılmıştır.

Kırklar Kalesi'nde ise, surları oluşturan kuru duvar tekniği ve çevrede ele geçen seramik örnekleri yardımıyla yapının Arkaik Dönem'de kullanıldığı belirlenmiştir. Özellikle Lydia tipi siyah bantlı seramikler tepenin güney yamaçlarında yoğun olarak ele geçmiştir (Foto. 8). Sardes üretimi olduğu düşünülen "Black-on-Red" seramiklere İzmir çevresindeki birçok Arkaik Dönem yerleşiminde rastlanmaktadır (Gürtekin-Demir 2011: 362). Moloz taşlarla, harçsız sandık duvar tipinde yapılan dış kale sur duvarlarının genişliği 1,46 m iken, daha özenli bir işçiliğe sahip olan iç kale duvarları ortalama 1,34 m genişliğindedir. Sadece temelleri kalmış Kırklar Kalesi sur duvarlarının, aynı Sardes'te olduğu gibi, taş temeller üzerine yükseltilmiş kerpiç duvarlara sahip olması mümkün görülmektedir (Ratté 2011: 11, Fig.203; Cahill 2010: 65, Fig.5). Buradan, Eski Smyrna ve Sardes arasındaki kültürel etkileşimin, duvar inşa teknikleri alanında da var olduğu ve bölgede egemen Lydia kültürünün kırsal alanlara kadar yayıldığı anlaşılmaktadır.

Manastır Kalesi

Kırklar köyünün doğusunda +565 m rakımlı tepenin üzerinde yaklaşık 190 x 40 m ölçülerinde bir kale kalıntısı tespit edilmiştir (Şek. 8, Foto. 9). Yerel halk tarafından Manastır adı verilen bu bölge Weber haritasında (1892: Pl.18) "Monastiraki" adıyla geçmektedir. 2016 yılında ziyaret edilen Kırklar

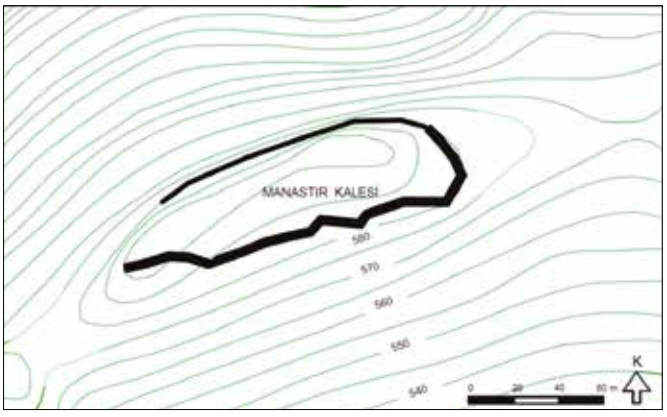

Fotoğraf 7: Kırklar Kalesi sur duvarı / *Wall of Kırklar Fortress.*

Fotoğraf 8: Kırklar Kalesi seramik buluntuları / *Ceramic findings of Kırklar Fortress.*

Kalesi ile aynı bölgede olmasına ve köylüler tarafından bilinmesine rağmen şimdiye kadar tescili yapılmamış ve mimari planı ortaya konmamıştır[12]. Bu amaçla yapı üzerinde hem mimari hem de arkeolojik olarak ayrıntılı belgeleme çalışmaları yapılmıştır. Kale duvarları tepenin sadece güney tarafını çevrelemekte, uçurum ve kayalık nedeniyle kuzey tarafın savunmasına gerek duyulmamaktadır. Moloz taşlarla, harçsız sandık duvar tipinde yapılan sur duvarları, en iyi korunmuş yerde 2,20 m genişliğe ve 1,10 m yüksekliğe kadar ulaşmaktadır (Foto. 10). Surlarda yerel taşlarla oluşturulmuş kuru duvar tekniği ve çevrede ele geçen seramik örnekleri yardımıyla yapının Arkaik Dönem karakolu olduğu belirlenmiştir. Özellikle güney yamaçlarda çok sayıda Lydia tipi siyah bantlı seramik parçası da ele geçmiştir.

Şekil 8: Manastır Kalesi planı / *Plan of Manastır Fortress.*

Fotoğraf 9: Manastır Kalesi'nin Kuzey Yamacı / *Northern Slope of Manastır Fortress.*

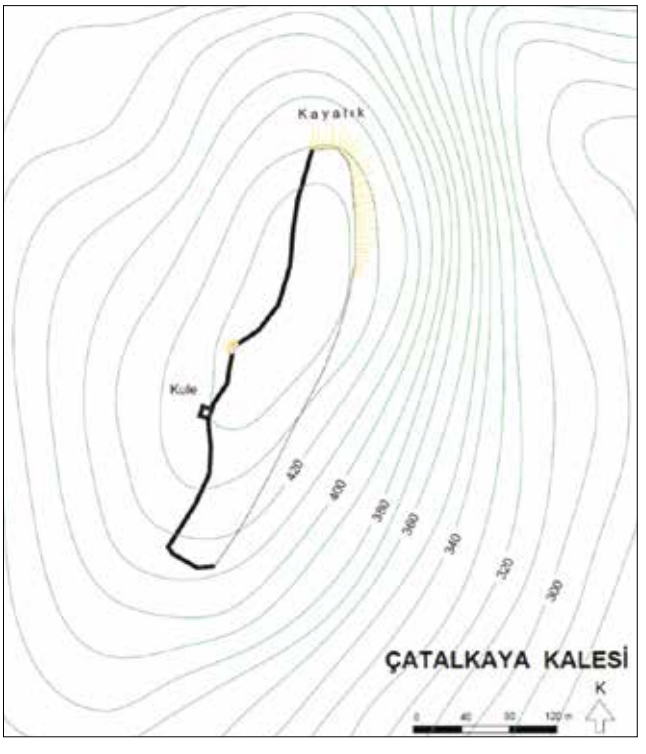

Fotoğraf 10: Manastır Kalesi sur duvarı / *Wall of Manastır Fortress.*

Aynı dönemde birbirine yakın iki kale yapılmasının sebebi, Kırklar Kalesi Efes–Smyrna yolunu kontrol ederken, Manastır Kalesi'nin Efes-Sardes yolunu kontrol altında tutması olabilir. Benzer örneklere yakınlarındaki Kaplankaya[13] ve Sağlıküstü (Meriç 2003: 37) kalelerinde de rastlanmaktadır. Kırklar Kalesi'nin Lydia Dönemi mimari yapım teknikleri ve arkeolojik buluntularıyla olan bağlantısı Manastır Kalesi için de geçerlidir.

Çatalkaya Kalesi

Yerel halk tarafından Çatalkaya, Kaleboynu veya Cihanbeğendi olarak adlandırılan kale, Gaziemir ilçesinin güneybatısında +462 m rakımlı tepe üzerinde yer almaktadır (Şek. 9, Foto. 11). Yaklaşık 344 x 42 m boyutlarındaki kale, kuzey-güney doğrultusunda uzanmaktadır. Kalenin Gaziemir Ovası'na bakan doğu yamaçlarında kayalık olmasından dolayı duvar izine rastlanmamıştır. Surlar temel seviyesinde Helenistik

Şekil 9: Çatalkaya Kalesi planı / *Plan of Çatalkaya Fortress.*

[12] Doğer ve Gezgin (1998: 16) tarafından yapılan araştırmada, kale hakkında kısa bir bilgi verilmiş ve hiçbir seramik buluntuya rastlanmadığı ifade edilmiştir.

[13] Metropolis antik kentinin güneyinde +630 rakımlı tepede yer alan Kaplankaya Kalesi için; Öz 2010: 198, Res.2.

DOI: 10.22520/tubaked.2019.20.007

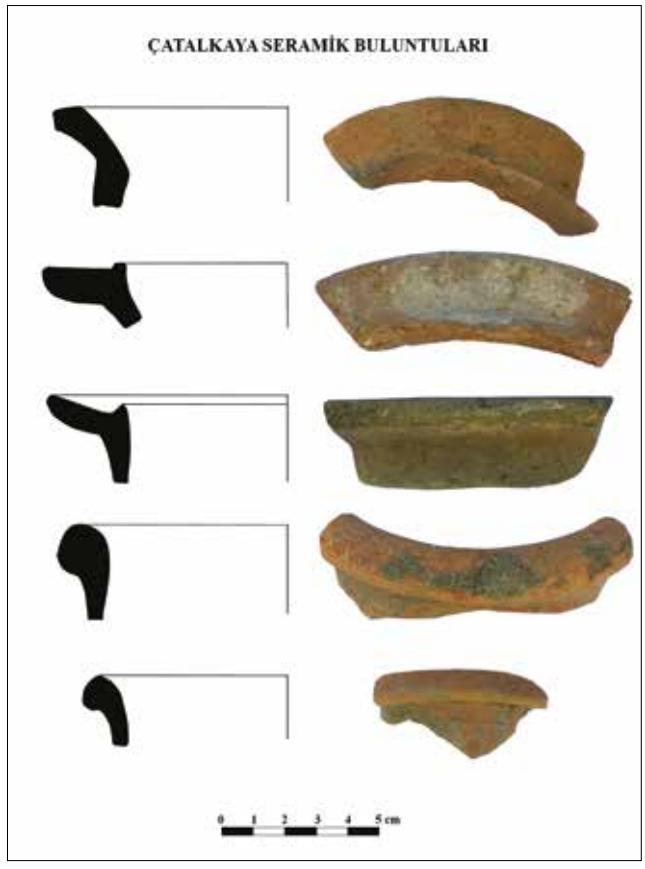
Fotoğraf 11: Çatalkaya Kalesi / *Çatalkaya Fortress.*

Fotoğraf 12: Çatalkaya Kalesi sur duvarı / *Wall of Çatalkaya Fortress.*

Dönem özellikleri gösterirken, üst kısımlarda Bizans Dönemi eklentileri görülmektedir. Helenistik sur duvarının kalınlığı 1,38 m ile 2,06 m arasında değişirken, Bizans duvarının genişliği 1,04 m olarak ölçülmektedir. Kalenin batı surunun ortalarına doğru 4,90 x 5,28 m boyutlarında kare planlı bir kule yer almaktadır. Kuleyi çevreleyen düzgün kesme taş bloklardan oluşan duvarın kalınlığı 1,48 m ile 1,83 m arasında değişmektedir. Kulenin hemen güneyindeki bir açıklık ve bastion izlenimi veren geniş duvarlar, kaleye giriş için en uygun yer olarak görünmektedir (Foto. 12).

Ele geçen seramik buluntular da kalenin tahmini kullanım evrelerini destekler niteliktedir (Şek. 10). Yüzey araştırmalarında yoğunlukla MÖ 2. yüzyıl ve MS 1. yüzyıl arasına tarihlenen tencere ve günlük kullanım kapları ele geçmiştir (Edwards 1975: Pl.27-649; Gassner 1997: Taf.23, 24; Ladstätter 2005: Taf.158, 211). Seramik buluntular arasında en dikkat çekici parça, bir kaçak kazı çukurundan çıkan tama yakın 22 cm genişliğindeki balık tabağıdır (Foto. 13). Kısa bir kaide ile yükseltilen siyah firnisli düz tabak Geç Klasik-Helenistik Dönem seramiğinin en bilinen formlarından biridir (Edwards 1975: 41, Pl.46, Fig.132; Rotroff 1997: 315, Fig.709). Klasik Dönem'den Bizans Dönemi'ne kadar geniş bir yelpazeye sahip seramik parçalarının, yoğun bir biçimde araziye yayıldığı Tuna (1986: 216) tarafından da tespit edilmiştir. Hatta, kaleye en yakın yerleşim olan Görece Köyü çevresinde ele geçen bir yazıt, bu bölgedeki yerleşimlerin tarihini Arkaik Dönem'e kadar götürmektedir (Meriç ve Nolle 1988: 225).

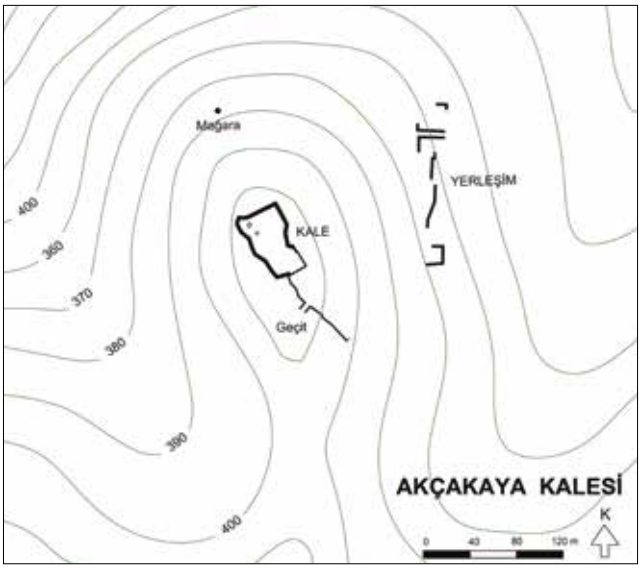
Şekil 10: Çatalkaya Kalesi seramik buluntuları / *Ceramic findings of Çatalkaya Fortress.*

Fotoğraf 13: Çatalkaya Kalesi'nden bir balık tabağı / *A fish plate from Çatalkaya Fortress.*

Akçakaya Kalesi

İzmir kent merkezine en yakın savunma sistemi olarak görülen Akçakaya Kalesi (Weber 1885: 212), Gaziemir-Karabağlar ilçe sınırında, Kızıldağ'ın (Mastousia) eteklerinde +430 m rakımlı tepede yer almaktadır (Şek. 11). Bölge, İzmir 1 Nolu Koruma Kurulu tarafından 1990 yılında koruma altına alınmıştır. Konum itibariyle

Şekil 11: Akçakaya Kalesi planı / *Plan of Akçakaya Fortress.*

hem Gaziemir Ovası'na hem de İzmir kıyılarına hâkimdir (Foto. 14). Yaklaşık 65 x 40 m boyutlarındaki kalenin surları, Geç Klasik Dönem'e uygun olarak, isodomos görünümlü düzenli dörtgen bloklarla ve yerel pembe kireçtaşı kullanılarak yapılmıştır. Surların güneybatısındaki doğal bir geçit vasıtasıyla kaleye ulaşımın sağlandığı görülmektedir. Yaklaşık 2,40 m genişliğindeki sur duvarının, kaleden doğuya doğru, yerleşim birimini de kapsayacak şekilde uzatıldığı anlaşılmıştır. Kale ve altındaki yerleşim alanında bulunan seramiklerin, Geç Klasik Dönem'den Bizans Dönemi'ne kadar geniş bir zaman dilimine ait olduğu tespit edilmiştir. Özellikle Geç Klasik Dönem'e ait

Fotoğraf 14: Akçakaya Kalesi sur duvarı / *Wall of Akçakaya Fortress.*

siyah firnisli seramik örnekleri (Rotroff 1997: Fig.4, 9) ile Roma sigillataları (Çandarlı örnekleri için; Gassner 1997: Taf.532; Ladstätter 2005: Taf.175, 426) kalenin doğu eteklerine yayılmış durumdadır (Şek. 12).

Akçakaya Kalesi'nin, konum itibariyle ve yapısal özellikler açısından körfezin karşı kıyısındaki Adatepe Kalesi ile ortak yönleri bulunmaktadır (Weber 1885: 215). Belkahve Kalesi ile birlikte bu üç kalenin, MÖ 4. yüzyılda Smyrna kentinin kuruluş aşamasında inşa edildiği ve savunma sisteminin temel unsurları oldukları anlaşılmaktadır (Akurgal 1946: 71). Böylece antik kentin kendisi (asty) ve kente lojistik destek sağlayan kırsal bölgeleri (khora), hem karadan hem de denizden gelecek tehlikelere karşı koruma altına alınmıştır. Arkaik Dönem'de sadece Bayraklı çevresinde ve ulaşım aksları üzerindeki tahkimatlar yeterli iken, Helenistik Dönem ile birlikte yakın çevreyi de içine alacak daha geniş bir savunma sistemi oluşturulmuştur.

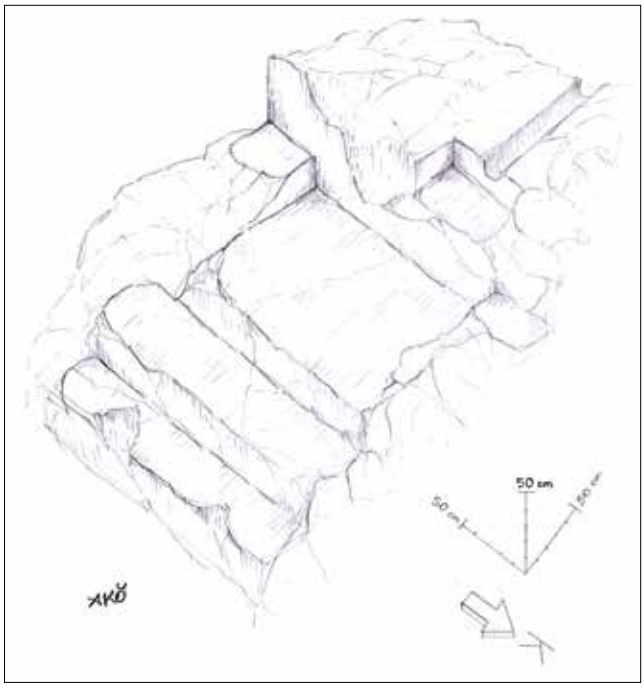
Kalenin içinde zirveye yakın bir noktada kutsal alan izlenimi veren basamaklı bir yapı görülmektedir (Şek. 13, Foto. 15). Oldukça tahrip edilmesine rağmen, günümüze kadar ana hatlarıyla korunarak gelmiştir.

Yaklaşık 2,80 x 2,10 m boyutlarında basamaklı sunak formundaki yapı anakaya oyularak uygulanmıştır. Kutsal

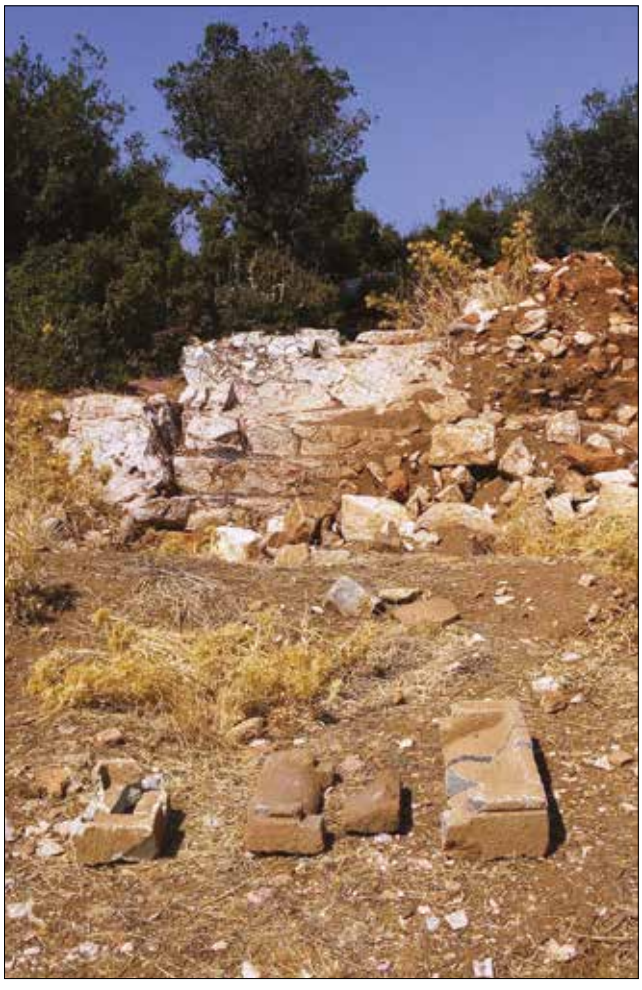

Şekil 12: Akçakaya Kalesi seramik buluntuları / *Ceramic findings of Akçakaya Fortress.*

DOI: 10.22520/tubaked.2019.20.007

Şekil 13: Akçakaya Kalesi kutsal alanı / *Sanctuary of Akçakaya Fortress.*

Fotoğraf 15: Akçakaya Kalesi kutsal alanı ve öğütme taşları / *Sanctuary of Akçakaya and grindstones.*

alan tipolojisine uygun olarak doğuya bakan yapıda, iki basamak ile çıkıldıktan sonra yanlarında yükseltiler olan taht formunda ve 1,39 x 0,94 m ölçülerinde bir platformla karşılaşılmaktadır. Platformun arkasında dikdörtgen bir niş ve nişle sarnıç arasında, anakayaya oyulmuş 0,12 m genişliğinde ve 0,78 m uzunluğunda bir kanal yer almaktadır. Bu niş ve kanalın libasyon (sıvı sunusu) için veya sarnıçtan alınan suyun sunağa aktarılması amacıyla kullanıldığı varsayılmaktadır. 3,86 x 2,82 m boyutlarında oval biçimli sarnıcın ölçülebilen derinliği 4,70 metredir. Kalenin en yüksek noktasında yer alan ve Roma Dönemi özellikleri gösteren sarnıcın duvarları, aralarında kireç harcı bulunan yaklaşık 30 cm yüksekliğinde kesme taş bloklarla örülmüştür.

Kutsal alanın etrafında uzunlukları 46 ve 48 cm olan fakat kasıtlı olarak parçalara ayrılmış, iki adet granit öğütme taşı ele geçmiştir (Foto. 14). Benzer öğütme taşları, Klasik Dönem'de Olynthos Değirmeni veya Roma Dönemi'nde mola trusatalis (baskı değirmeni) olarak adlandırılan değirmenlerde besleme hunisi olarak kullanılmaktaydı (Frankel 2003: 65, Fig.6). Ayrıca aynı yerde kırılmış halde 39 cm uzunluğunda tüf taşından buğday teknesine de rastlanmıştır. Tüm bu buluntular nedeniyle, alanın tarım ve bereketle ilgili bir basamaklı sunak olduğu varsayılmaktadır. Benzer sunaklara Arkaik Dönem'den Roma Dönemi'ne kadar[14] Ana Tanrıça kültüyle bağlantılı bölgelerde, özellikle Frigya'daki Kybele kutsal alanlarında rastlanmaktadır (Tamsü Polat 2010: 208).

Akçakaya Kalesi'nin yaklaşık 150 m doğusunda, +370 m seviyelerinde, yoğun bir yerleşime ait duvar kalıntıları görülmektedir. Kuzey-Güney yönünde teraslar halinde görülen duvarlar, birbirine paralel tasarlanmış çeşitli boyutlarda mekânlara aittir. Güneye doğru yaklaşık 146 m takip edilebilen duvarların, doğuya doğru en fazla 25 m kadar uzunluğa sahip olduğu tespit edilmiştir. Yerleşim yerindeki seramikler kale ile aynı döneme ve aynı özelliklere sahip parçalardan oluşmaktadır. Ayrıca yüzeyde bulunan yerel kireçtaşından bir sütun, bir mortarium (buğday öğütme çanağı), cam ve seramik cürufları, alanın endüstriyel üretime yönelik bir yerleşme olduğunu kanıtlamaktadır.

[14] Arkaik Dönem'e ait Delos basamaklı sunak (Hoffmann 1953: 192) ve Roma Dönemi'nden Ara Pacis (Barış Anıtı) sunağının iç bölümü (Sieveking 1907: 175) örnek gösterilebilir.

SONUÇ

İzmir Merkezi Güney İlçeleri Mimari Tespit Çalışması kapsamında, 2016 ve 2018 yılları arasında 32 farklı alanda inceleme gerçekleşmiştir. Buca ve Gaziemir ilçe merkezlerinin dışında kalan alanlarda, genellikle köylerde ve kırsal bölgelerdeki kalıntılar çalışma kapsamına alınmıştır. Arkeolojik ve mimari kalıntıların Geç Geometrik Dönem'den (MÖ 8. yüzyıl) başlayarak Geç Osmanlı Dönemi'ne (19. yüzyıl) kadar geniş bir zaman dilimine ait olduğu tespit edilmiştir. Araştırma kapsamındaki yerlerin çoğu tescilli olmasına rağmen yeniden gözden geçirilmiş, eksik rölöve ve belgeleme çalışmaları yapılmış ve sekiz farklı alanda tescil önerisi getirilmiştir. Özellikle su yapılarının yoğunluğu, Buca ve Gaziemir kırsalının İzmir kenti için çok eski çağlardan beri ana su kaynağı olarak kullanıldığını göstermektedir. Ayrıca, savunma yapılarının, taşra yerleşimlerinin yanı sıra antik Smyrna kentinin ulaşım yollarını ve su kaynaklarını da korudukları düşünülmektedir.

İzmir'e güneyden yaklaşan iki önemli yolun geçtiği Yeşildere ve Arapdere vadilerini koruyan savunma sistemi üzerine yapılan çalışmalarda altı adet kale, garnizon veya karakol kaydedilmiştir. Kalelerin çoğunda Arkaik Dönem'e kadar giden arkeolojik buluntular tespit edilmesine rağmen, yapım tekniği bakımından dört tanesi Geç Klasik ve Helenistik Dönem'de yeniden inşa edilmiş olmalıdır. Arkaik Smyrna kentinin korunması için Akropol çevresi ve önemli ulaşım yolları üzerine karakol kaleler yapılırken, Helenistik Smyrna kenti için çevreye hâkim daha geniş bir savunma hattı inşa edilmiştir. Pagos (Kadifekale) merkez olmak üzere, doğuda Sardes yolu üzerindeki Belkahve Kalesi, kuzeyde Larisa/Magnesia yolu üzerindeki Adatepe Kalesi ve güneybatıda hem Ephesos hem de Klazomenai yollarını kontrol eden Akçakaya Kalesi uzun yıllar boyunca kentin ana savunma hattını oluşturmuşlardır. Bu savunma hattını desteklemek amacıyla, kent yayılım alanı dışında kalan kırsal alanların, karakol ve gözetleme kuleleriyle tahkim edilmiş küçük yerleşimlerle koruma altına alınması Helenistik Dönem'de yaygın bir uygulamadır (McNicoll 1997: 207). Bu nedenle, çalışma konusu olarak seçilen Sivrikaya ve Kaynaklar kalelerinin Helenistik Dönem'de Buca kırsalını korumak amacıyla inşa edildikleri anlaşılmaktadır.

Antik Smyrna'nın kırsal bölgelerinde (khora) tespit edilen savunma yapılarının yoğunluğu göz önüne alındığında, Nif Dağı'nın güney kesiminin gereğinden fazla kaleye sahip olduğu görülmektedir. Seramik buluntular tarafından da desteklenen mimari özelliklere göre, bu yapılar Arkaik, Geç Klasik ve Helenistik dönemlere aittir. Hatta daha detaylı tarihleme vermek gerekirse, Smyrnalılar'ın Lydia Kralı Alyattes'e karşı giriştikleri savunma sırasında (MÖ 600 civarı) ilk kez yapıldıkları düşünülebilir. Kalelerin ikinci kullanımı veya yakınlarına başka kaleler yapılması ise Pers istilası (MÖ 546 sonrası) ve hemen arkasından gelen Ionia Ayaklanması'yla ilişkilendirilmelidir. Bazı kalelerin mimari özellikleri ve çoğunda ele geçen Lydia tipi seramik parçaları bu görüşü destekler niteliktedir. Geç Klasik Dönem kalelerinin ise; Pers Satrapları tarafından, önce MÖ 4. yüzyılın başlarındaki Sparta saldırıları ve daha sonra Büyük İskender'in Smyrna seferinde kullanıldığı varsayılmaktadır (Botha 1988: 72; Doğer ve Gezgin 1998: 14). Bu kalelerden sadece Akçakaya Kalesi'nin yeni kurulan Smyrna kentinin savunması amacıyla yapıldığı ortak bir görüştür. Dolayısıyla Arkaik ve Geç Klasik Dönem'de, Buca-Karabel hattı olarak adlandırılan ve Kırklar köyü ile Dağkızılca köyü arasındaki Boyalık Boğazı, ana ulaşım akslarına alternatif olarak stratejik açıdan önem kazanmıştır. Bu bölgede yapılacak daha detaylı araştırmalar ve arkeolojik kazılar neticesinde, İzmir kırsal yerleşimleri ve savunma yapıları konusunda tamamlayıcı bilgiler elde edilebilecektir.

DOI: 10.22520/tubaked.2019.20.007

KAYNAKÇA

AKARCA A. 1987.
Şehir ve Savunması, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

AKURGAL E. 1946.
"Arkaik ve Klasik Çağlarda İzmir", **Belleten**, X(37), 55-71.

AKURGAL E. 1997.
Eski İzmir I: Yerleşme Katları ve Athena Tapınağı, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

ATALAY E. 1987.
*"*İzmir ve Aydın Yörelerinde Mağara Araştırmaları*"*, **AST**, 5(2), 297-321.

AYBEK S., MERİÇ A. E. ve ÖZ A. K. 2009.
Metropolis: Ana Tanrıça Kenti, İstanbul: Homer Kitabevi.

BEAN G. E., DUYURAN R. 1947:
"Adatepe Again (Sancaklı Tepe)", **JHS**, 67, 128-134.

BEAN G. E. 1995.
Eski Çağda Ege Bölgesi, İstanbul: Arion Yayınevi.

BINTLIFF J. L. 1999.
"Pattern and Process in the City Landscapes of Boeotia From Geometric to Late Roman Times", M. Brunet (Ed.), **Territoire des Cités Grecques, BCH Supplement**, 34(1), 15-33, Athene: Ecole Française d'Athénes.

BOTHA L. 1988.
"The Asiatic Campaign of Agesilaus: The Topography of the Route from Ephesus to Sardis", **Acta Classica**, 31, 71-80.

CADOUX C. J. 1938.
Ancient Smyrna: A History of the City from the Earliest Times to 324 A.D., Oxford: Basil Blackwell.

CAHILL N. 2010.
"Sardis 2008", **KST,** 31(4), 63-78.

COLDSTREAM J. N. 2008.
Greek Geometric Pottery: A Survey of Ten Local Styles and Their Chronology, Liverpool: Liverpool University Press.

COOK R. M. ve DUPONT P. 2003.
East Greek Pottery*,* London: Routledge.

DOĞER E. ve GEZGİN İ. 1998.
"Arkaik ve Klasik Dönemde Smyrna'nın Dış Savunması Üzerine Gözlemler", N. Ülker (Ed.), **II. Uluslararası İzmir Sempozyumu,** 5-30, İzmir: E.Ü. İzmir Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.

EDWARDS G. R. 1975.
Corinth VII-III: Corinthian Hellenistic Pottery, New Jersey: Princeton University Press.

ERSOY Y. 2004.
"Klazomenai: 900-500 BC. History and Settlement Evidence, A. Moustaka, E. Skarlatidou, M. C. Tzannes", Y. Ersoy (eds.), **Klazomenai, Teos and Abdera: Metropoleis and Colony: Proceedings of the International Symposium,** 43-76, Thessaloniki: University Studio Press.

FRANKEL, R. 2003.
"The Olynthus Mill, Its Origin and Diffusion: Typology and Distribution", **AJA,** 107(1), 1-21.

GASSNER V. 1997.
Das Südtor der Tetragonos-Agora: Keramik und Kleinfunde, Forschungen in Ephesos XIII/1/1, Wien: ÖAW.

GÜRTEKİN-DEMİR R. G. 2011.
"An Eastern Mediterranean Painting Convention in Western Anatolia: Lydian Black-on-Red, K. Duistermaat", I. Regulski (Ed.), **Intercultural Contacts in the Ancient Mediterranean, Proceedings of the International Conference at the Netherlands-Flemish Institute in Cairo**, 359-380, Leuven: Peeters Publishers.

HERODOTOS
Herodot Tarihi*,* M. Öktem (Çev.), İstanbul: Remzi Kitabevi, 1991.

HILL D. J. A. 2016.
Urbanisation and Settlement in Western Asia Minor: Ionia and Metropolis in the Torbalı Plain, a GIS Approach, Oslo: University of Oslo.

HOFFMANN H.
"Foreign Influence and Native Invention in Archaic Greek Altars", **AJA***,* 57(3), 189-195, 1953.

KOPARAL E. 2012.
"Klazomenai Khora'sında Savunma Sistemi", I. Şahin (Ed.), İsmail Fazlıoğlu Anı Kitabı, 139-146, Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları.

LADSTÄTTER S. 2005.
"Keramik", H. Thür (Ed.), **Hanghaus 2 in Ephesos: Die Wohneinheit 4,** Forschungen in Ephesos VIII/4, 230-358, Wien: ÖAW.

McNICOLL A. W. 1997.
Hellenistic Fortifications from the Aegean to the Euphrates, N. P. Milner (Rev.), Oxford: Clarendon Press.

MERİÇ R. 1988.
"Antik Dönemde Küçük Menderes Havzasının Tarihsel Coğrafyasına Genel bir Bakış", **EÜ Coğrafya Dergisi,** 4(1), 202-212.

MERİÇ R. ve NOLLE J. 1988.
"Eine Archaische Inschrift aus dem Gebiet von Smyrna", **Chiron***,* 18, 225-232.

MERİÇ R. 2003.
Ana Tanrıça Kenti Metropolis*,* İstanbul: Meseder Yayınları.

MERİÇ R. 2009.
Das Hinterland von Ephesos: Archäologisch-topographische Forschungen im Kaystros-Tal, Ergänzungshefte 12, *Wien:* ÖAI.

ÖZ A. K. 2010.
"Gallesion Dağı Kutsal Alanları Hakkında Ön Araştırma", S. Aybek, A. K. Öz (Ed.), **Metropolis Ionia II: Yolların Kesiştiği Yer, Recep Meriç İçin Yazılar**, 197-203, İstanbul: Homer Kitabevi.

ÖZ A. K. 2019.
"Geç Bizans Döneminde Buca ve Kırklar Manastırı", **Kubaba,** 28, 49-60.

ÖZKAN T. 2009.
"Funde aus Einem Spätgeometrischen Brandgrab", **Arkeoloji Dergisi,** XIV, 2009/2, 57-78.

PAUSANIAS
Description of Greece, London: W. Heinemann Ltd. 1918.

RADT W. 2002.
Pergamon: Bir Antik Kentin Tarihi ve Yapıları, S. Tanmer (Çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

RAMSAY W. M. 1880.
"Newly Discovered Sites Near Smyrna", **JHS,** 1, 63-68.

RATTÉ C. 2011.
"Lydian Architecture, Ashlar Masonry Structures at Sardis", K. Kiefer, A. Ramage (Ed.), **Archaeological Exploration of Sardis, Report 5,** London: Harvard University Press.

ROTROFF S. I. 1997.
The Athenian Agora XXIX, Hellenistic Pottery, New Jersey: Princeton University Press.

SIEVEKING J. 1907.
"Zur Ara Pacis Augustae", **JÖAI***,* 10, 175-190.

STRABON
Antik Anadolu Coğrafyası, Kitap XII-XIII-XIV, A. Pekman (Çev.), İstanbul: Arkeoloji Sanat Yayınları, 1993.

TAMSÜ POLAT R. 2010.
"Yeni Buluntular Işığında Phryg Kaya Altarları ve Bir Tipoloji Önerisi", **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,** 10(1), 203–222.

TULUNAY E. T. 2006.
"Nif (Olympos) Dağı Araştırma Projesi: 2004 Yılı Yüzey Araştırması", **AST,** 23(2), 189-200.

TULUNAY E. T. 2011.
"Nif (Olympos) Dağı Araştırma ve Kazı Projesi: 2009 Yılı Kazısı", **KST,** 32(3), 405-423.

TULUNAY E. T. 2012.
"Smyrna (İzmir) Yakınlarında Birçok Kültürü Barındıran Dağ: Nif (Olympos)", **Colloquium Anatolicum,** XI, 81-100.

TUNA N. 1986.
*"*İonia ve Datça Yarımadası Arkeolojik Yüzey Araştırması, 1984*",* **AST***,* 3, 209-225.

UHRİ A. ve ÖZ A. K. 2008.
"Urla Söğüt Kutsal Alanı Hakkında İlk Gözlemler", **Anadolu/Anatolia,** Supp. 2, 295-303.

WEBER G. 1885.
"Akdsché-Kaja. Eine unbekannte Felsburg bei Smyrna", **Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Athenische Abteilung,** 10, 212-216.

WEBER, G. 1892.
"Carte du Monastère de Lembos et de ses Dépendances Auprés de Smyrne au XIII Siécle", **BCH***,* 16, 379-410.